

Sviták, Zbyněk

Cesty české a moravské topografie

Studia historica Brunensia. 2021, vol. 68, iss. 1, pp. 53-69

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2021-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144060>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Cesty české a moravské topografie

The paths of Bohemian and Moravian topography

Zbyněk Sviták / svitak@phil.muni.cz

Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

The study focuses on the development of topographic works in Bohemia and Moravia in the period after the publication of Schaller's topography. Based on these works, the study reconstructs the types of outputs and forms of presentation of topographic data. It identifies various inventory topographies, statistical lexicons, homeland studies presentations, thematic lexicons, specialized topographic studies, cartographic representations, the publishing of vedutas and old photographs, and the preparation of dictionaries of local names.

Keywords

Historical topography, Bohemia, Moravia, outputs of topographical description

Topografické dílo Jaroslava Schallera, které vycházelo v letech 1785–1790,¹ znamenalo v době svého vzniku dovršení předchozích usilování o popis území, které známe z dřívějších dob.² Svou na tehdejší dobu nevídanou komplexností zároveň znamenalo nastavení standardu pro topografické popisy.

Na rozdíl od předcházejících, mnohdy všeobecných a nahodilých popisů země byla jeho šestnáctidílná *Topographie des Königreichs Böhmen* systematicky členěna. Byla rozdělena na kraje, nejprve obsahovala jejich přehledný všeobecný popis včetně vodní sítě. Pak byla věnována pozornost krajskému městu, ostatní území kraje bylo dále popisováno podle jednotlivých panství nebo zboží (*Herrschaften und Güter*). Lokality jsou děleny na města a ostatní místa (*Flecken*), na konci rejstříku je statistika, kolik lokalit existuje v kraji celkem, kolik je zničených měst a míst, zámků, klášterů a vsí. U panství se popisují jejich stručné dějiny, pak poloha a popis objektů (s odkazy na stavebníky) a dále součásti panství, tedy soupis měst a vesnic, přičemž každá lokalita má svůj popis.

Zhruba ve stejné době pracoval na díle obdobného charakteru František Josef Schwoy, který sestavil podobnou topografickou příručku pro Moravu. Ve své topografii ale zvolil mírně odlišnou strukturu popisu, nedělil kraje podle panství, ale po popisu krajského města následovaly abecedně seřazené ostatní lokality v kraji.³

Tyto dvě topografie, zejména struktury popisu, inspirovaly další následovníky, přičemž se u nich projevují snahy o prohloubení obsahu. V Čechách je Schallerovým následovníkem v 19. století Johann Gottfried Sommer,⁴ na Moravě ve stejné době Gregor Wolny.⁵

Topografie odvozuje svůj původ z řeckých slov *topos* (τόπος; místo) a *grafein* (γράφω; psát). Disciplína, vzešlá z takto vzniklé složeniny, dávající jí do vínku popis míst, prošla od dob Schallerových dlouhou vývojovou cestu a učinila nezanedbatelný metodologický pokrok. Dnes je chápána jako popis lokalit, který na zvoleném území registruje, charakterizuje a rekonstruuje jeho význačné fenomény, zejména lidská sídla, jejich rozložení,

1 Schaller, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmens*. 16 Bd. Prag 1785–1790; topografickému popisu hlavního města Prahy věnoval autor později čtyři zvláštní svazky, viz též: *Beschreibung der Kgl. Haupt- und Residenzstadt Prag*. 4 Bd. Prag 1794–1797. O Schallerově topografii a souvislostech jeho díla zatím nejdrobněji Roubík, František: *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*. Praha 1940, s. 26–34.

2 K předcházejícím popisům území viz zejména Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 9–26 (kapitola jeho práce se jmenuje výstižně „Do Schallera“); viz také Kašpar, Jaroslav: *Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách*. Praha 1990, s. 19–20; Semotanová, Eva: *Historická geografie českých zemí*. Praha 2006, s. 28–31; Sviták, Zbyněk: *Úvod do historické topografie českých zemí*. Brno 2014, s. 10–15; Barteček, Ivo: *Übersicht der topographischen Arbeit in der Ländern der böhmischen Krone*. In: Dvořáková, Vlasta: *Topographische Texte und Übungen*. Ostrava 1997, s. 7–8.

3 Schwoy, František Josef: *Topographie vom Markgrathum Mähren*. 3 Bände. Wien 1793–1794. Několik let předtím tentýž autor vydal *Topographische Schilderung des Markgrathum Mähren*. 2 Bände. Prag und Leipzig 1786, které je ale koncipováno podle podobné struktury jako pozdější topografie.

4 Sommer, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*. 16 Bd. Prag 1834–1839; ke genezi jeho topografie viz Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 34–71.

5 Wolny, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. 6 Bd. Brünn 1835–1842; též: *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften*. 9 Bd. Brünn 1855–1866. Topografii pro tzv. rakouské (české) Slezsko vydal Kneifel, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien*. Brünn 1804–1806. Viz také Zářický, Aleš – Závodná, Michaela: *Topografové zlaté éry historické topografie v českých zemích*. In: *Historik a literát v provincii*. Edd. K. Czajkowski, J. Malura, J. Spyra. Ostrava, 2015, s. 76–85.

velikost, ale i jejich další atributy, a to především v historické retrospektivě. Vymezeným územím se rozumí stát, země, kraj, oblast, město, vesnice nebo její část, ulice či dům. Alternativní označení disciplíny je (historický) místopis.

Topografie bývá také označována jako nauka o terénu, neboť se zabývá popisem i jiných charakteristik vymezeného území, přičemž aspiruje na (pokud možno) komplexnost jeho zachycení.

Společným jmenovatelem topografických prací je v zásadě množina lokalit, která má mezi sebou definovaný vztah, v první řadě prostorový. Především příslušejí k přesně vymezenému a ohraničenému území – ke státu, historické zemi, kraji, okresu, obvodu nějakého sídla apod. V rámci tohoto prostoru mohou být popisovány všechny lokality nebo může být jejich množství omezeno výběrem podle společné a spojující charakteristiky (cílem výběru je popis pouze např. hradů, zámků, klášterů, mlýnů, pivovarů ad.).⁶

Mohou být ovšem popisovány i další aspekty vymezeného území, které se nevztahují pouze na lokality samé, ale jejich předmětem je popsání vztahů mezi nimi nebo registrace jevů, jež nelze propojit pouze s lokalitami, ale jsou kontinuálně přítomny na celém zájmovém prostoru. Takto lze chápat různé rekonstrukce historického vývoje vymezeného regionu (jehož hranice navíc překračují, protože musejí přihlížet k širším historickým souvislostem) nebo registrace jevů etnografických či popsání nejrůznějších přírodovědných charakteristik (geologie, morfologie, zoologie, klimatologie atd.).

Zachycení a sledování všech rovin a aspektů popisovaného území, které bychom při doslovném chápání topografie mohli považovat za cíl, je z praktického hlediska proveditelné jen obtížně a znamená vždy dlouhodobý projekt. Avšak ne všechna díla, která můžeme pojmut do širokého okruhu topografických prací, sledovaly komplexní cíle, protože pro různé specializované potřeby nejsou ani komplexní popisy území potřebné.

Proto vznikaly topografie pro různé účely, které preferovaly pouze zvolené charakteristiky území. Odtud plyne rozvolněné chápání popisu území, které dalo vzniknout mnoha směrům, jak k němu přistoupit. Již v 19. století topografie vykročila současně několika směry, které rozvíjejí nebo částečně potlačují Schallerovu inspiraci.

Prvním směrem jsou soupisové topografie, různé topografické lexikony, které obsahují jednoduché soupisy lokalit většinou s jednou nebo několika málo charakteristikami. Byly zpracovávány pro různé specializované účely, takže je jejich obsah podřízen právě jemu. Přestože se jedná pouze o soupis, ve svém názvu se tyto příručky k topografii hlásí. Jedná se o nejrůznější pomůcky vydávané pro praktické potřeby, třeba soupis poštovních úřadů nebo lokalit s příslušností k zemi, kraji, regionu, městu apod. Obsahem těchto prací je soupis lokalit s omezeným počtem jejich charakteristik (nejčastěji na jednu, dvě), jejichž výběr vychází z účelu takovéto topografie.⁷

6 K charakteristice příruček historické topografie např. Schulz, Jindřich. *Místopisné a vlastivědné projekty*. In: Metodologické otázky regionálních dějin. Praha 1980, s. 60–66; Bartoš, Josef. *Historické místopisné pomůcky*. Vlastivědný věstník moravský 33, 1981, s. 189–196; týž. *O historickém místopisu na Moravě*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica 28, 1998, s. 161–163; Sviták, Z.: *Úvod do historické topografie*, s. 23–24.

7 Příkladem takových účelových soupisů je mnoho, viz například: *Alphabetisches Verzeichnis sämtlicher im Kronlande Mähren befindlicher Ortschaften, samt Zuweisung zu den betreffenden Gerichts- und Politischen-Behörden*. Brünn 1849; Hennig, Karel – Tempský, Bedřich: *Vollständiges statistisch-geographisches Compendium der neuen politischen und geschichtlichen Eintheilung des Königreiches Böhmen*. Prag 1850; *Topographisches Lexicon von*

Paleta výstupů tohoto typu je poměrně široká. Jednoduché z nich reprezentuje Popis království Českého od Františka Palackého. Dílo primárně sleduje cíl sloužit jako pomůcka historické práce. Autor totiž v úvodu praví, že „knížka tato není a nechce být více než pouhý katalog všech osad neboli míst obydlených ve království Českém.“⁸ Naopak šířeji pojaté topografie s návazností na historický vývoj představuje dílo Vincence Praska, zabývající se popisem území tzv. rakouského (českého) Slezska.⁹

Za vyústění tohoto směru lze považovat Historický místopis Moravy a Slezska, pokrývající rozmezí let 1848–1960.¹⁰ Jeho příprava vychází z bohatého historicko-topografického díla Ladislava Hosáka, které se pro něj stalo základnou a východiskem.¹¹ Příprava Historického místopisu je totiž spjata s olomouckou univerzitou, na níž Ladislav Hosák působil a založil zde společně s Josefem Bartošem významné topograficko-vlastivědné pracoviště.¹²

Soupisovým příručkám jsou svou stručností podobná různá kompendia, sledující statistické aspekty topografie. Práce oficiální rakouské statistiky¹³ se postupně přeměnily ve statistické lexikony. Jsou sestavovány na základě statistických dat a vydávány periodicky (ale nepravidelně) od roku 1869. Název Statistický lexikon obcí se používá od roku 1921. Charakter poskytovaných informací se ustálil na dlouhodobě respektovaném sché-

Böhmen. Prag 1852; Orth, Jan – Sládek, František: *Topograficko statistický slovník Čech*. Praha 1870; *Seznam míst v Království českém – Ortsrepertorium des Königreiches Böhmen*. Praha 1872, 1878, 1886, 1893, 1907; Kotýška, Václav: *Úplný místopisný slovník Království českého*. Praha 1895; *Úplný topografický česko-německý seznam osad markrabství moravského a vévodství slezského s abecedním česko-německým rejstříkem míst*. Brno 1885; *Podrobný a úplný abecední místopis Čech, Moravy a Slezska*. Praha 1895; Chytil, Alois: *Chytilův místopis Republiky československé*. Praha 1922 (2. vydání dostupné na webu <http://www.zanikleobce.cz/chytil.php>, citováno 8. 2. 2021) nebo Batovcovy místopisy, např. Batovec, František Bohuslav: *Batovcův příruční místopis zemí Koruny české Čech, Moravy a Slezska zpracovaný na základě sčítání z r. 1900 a nejnovějších úředních udání a pro praktickou potřebu zvláště upravený*. Praha 1907; Řeha, Tomáš: *Edice topograficko-statistického popisu Moravy a Slezska Albina Heinricha*. Ostrava 2015.

- 8 Palacký, František: *Popis království Českého, čili podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a způsbtých osad mnohých v zemi České, s udáním obyvatelstva dle popisu r. 1843 vykonaného*. Praha 1848, s. III.
- 9 Prasek, Vincenc: *Dějiny kraje Holarovského čili Opavského*. Opava 1891; týž: *Dějiny knížetství Těšínského*. Opava 1894; týž: *Historická topografie země Opavské*. A–K. Opava 1889. Viz také Lipovskí, Radek: *Topografie obcí rakouského Slezska se zohledněním správních reforem 1846–1855*. Ostrava 2018.
- 10 Bartoš, Josef – Schulz, Jindřich – Trapl, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. 17 svazků. Ostrava–Olomouc 1966–2011.
- 11 Z bohatého díla např. Hosák, Ladislav: *Historický místopis země Moravkoslezské*. Brno 1938 (reprint díla vyšel v Praze v roce 2004); týž: *Dějiny Hustopečska do poloviny 14. století: příspěvek k starším dějinám Moravy*. Praha 1948; týž: *Historický místopis střední a severní Moravy: okres olomoucký, okres prostějovský*. Olomouc 1959; týž: *Středověká kolonizace v oblasti Jeseníků*. Časopis Společnosti přátel starožitností (=ČSPS) 63, 1955, s. 65–78; týž: *Středověké osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostravicí a Beskydami*. ČSPS 64, 1956, s. 17–22; týž: *Středověká kolonizace karpatské oblasti*. ČSPS 65, 1957, s. 1–8.
- 12 Viz např. Papajík, David: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Přípravy, problémy, realizace, dokončení. Jižní Morava 51, 2012, s. 124–133.
- 13 Například Schreyer, Josef: *Kommerz, Fabriken und Manufakturen des Königreichs Böhmen*. 2 Bd. Prag–Leipzig 1790; Riegger, Josef Antonín: *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*. 12 Bd. Leipzig–Prag 1787–1794; Schnabel, Georg N.: *Tafeln zur Statistik von Böhmen*. Prag 1848. Pro úřední potřebu od roku 1829 (s daty pro rok 1828) začala vycházet statistická publikace „*Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie*“ (viz Roubík, F.: *Přehled vývoje*, s. 59).

matu. Obsahují retrospektivní přehled o počtu obyvatel podle krajů, okresů a měst s více než 10 tisíci obyvateli, seznam obcí, částí obcí a základních sídelních jednotek podle krajů a okresů, abecední seznam obcí, částí obcí a základních sídelních jednotek a také přehled změn v územním členění a v názvech obcí a jejich částí. Všechny tyto informace jsou navázány na pravidelná sčítání lidu, vydávány v současnosti Českým statistickým úřadem a prezentovány prostřednictvím tabulek.¹⁴

Další možností je vlastivědné vyznění topografického popisu. O tomto směru lze uvažovat jako o snaze rozvinout výše zmíněné klasické topografie, prohloubit jejich obsah, tematicky ho rozšířit a propojit různé aspekty popisu území v jeden všeobjímající celek. Tato koncepce se pro svou zamýšlenou komplexnost považuje za vrchol popisu území, přitom také neskrývá ambice na vyšší literární kvalitu obsahu. Tento směr se formoval od druhé poloviny 19. století a postupně se prosazoval jako žádaná forma topografického popisu. V prvních desetiletích dvacátého století, zejména po vzniku republiky získal na významu, což dokládá soustavné pěstování historické vlastivědy na filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Je spojeno především s Josefem Vítězslavem Šimákem, který v rozsahem nevelkém článku položil teoretické a metodologické základy tehdy nového oboru historické vlastivědy, když topografii považoval pouze za její součást.¹⁵ Jeho myšlenky dále rozvíjel jeho žák a nástupce František Roubík ve své známé Příručce vlastivědné práce, která ustanovila metodologii a pracovní postupy historické vlastivědy, na něž se odkazuje stále. Samotné topografii tu však není věnován samostatný výkladový oddíl.¹⁶

Šimákovo a Roubíkovo pojetí historické vlastivědy se rozvíjelo dále, přičemž se prohlubovala souvislost vlastivědy s dalšími obory, zejména s historickou geografii. Významnou roli ve vývoji vlastivědy hrála olomoucká univerzita, kde nově vznikl Ústav pro historickou vlastivědu, a ustavilo se pracoviště pro historický místopis.

Pojem historická vlastivěda se stal v druhé polovině 20. století předmětem rozsáhlých diskusí o vymezení jeho místa v rámci ostatních vědních oborů. Pro jeho pejorativní nádech, spojený s neprofesionalitou, staromilectvím a romantismem, se v diskuzích střetávalo úplné odmítání tohoto pojmu s jeho nahrazením regionální historií s chápáním vlastivědy jako zastřešující disciplíny pro další vědy, jejímž hlavním programem je podání charakteristiky fyzikálního, hospodářského a politického stavu studovaného území.¹⁷

14 Např. *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970*. Praha 1978; *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha 2006 (tam i bibliografické odkazy na starší statistické lexikony). Statistická data jsou dostupná na webových stránkách Českého statistického úřadu, viz <http://www.czso.cz/>.

15 Šimák, Josef Vítězslav: *O stavu a úkolech historické vlastivědy*. ČSPS 37, 1929, s. 1–11.

16 Roubík, František: *Příručka vlastivědné práce*. Praha 1941. Druhé vydání z roku 1947 je pozmeněno a doplněno.

17 Např. Hosák, Ladislav: *O nové pojetí historické vlastivědy*. ČSPS 61, 1953, s. 65–72; Roubík, František: *K diskusi o historické vlastivědě*. Muzejní a vlastivědná práce 3, 1965, s. 193–195; Kutnar, František: *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*. Acta regionalia 1965, s. 7–10; Bělohávek, Miloslav –Bystrický, Vladimír: *K regionální historické či vlastivědné práci*. Muzejní a vlastivědná práce 5, 1967, s. 1–3; Bartoš, Josef: *Současný stav, problémy a potřeby regionální historické práce*. Muzejní a vlastivědná práce 13, 1975, s. 60–67, 124–132; Bartoš, Josef a kol.: *Metodické otázky regionálních dějin*. Praha 1981; Bartoš, Josef: *Od historické vlastivědy k regionálním dějinám*. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 72–80.

Důkladné vlastivědné popsání prostoru historické země má v našem prostředí především Morava. V této historické zemi byla vydávána péčí Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a Musejního spolku v Brně již od konce 19. století.¹⁸ Její zpracování bylo koncipováno podle tehdy existujících soudních okresů, což práci sice rozdělilo do zvládnutelných celků, ale někdy tak byly správním uspořádáním uměle roztrženy regiony na malé části, přitom by logika práce spíše vyžadovala, aby byla tematika oblastí s ohledem na mnohostranné propojení zpracována společně. Také hodnota jednotlivých svazků původní staré vlastivědy je rozdílná, což se odvíjí od nevyrovnanosti autorského kolektivu. Vedle školených historiků (František Kameníček, František Jaroslav Rypáček, František Antonín Slavík, František Šujan) v něm hojnou měrou figurovali také autoři z řad amatérů, jako učitelé, duchovní, ale také lékárník nebo berní úředník. Ti až na výjimky (např. Jan Tenora) sice nadšeně a se zápalem vykonávali drobnou vlastivědnou práci, ale v jejich činnosti se projevovala neznalost základních badatelských metod. Nekriticky přebírali historické údaje starší literatury a opakovali zastaralé poznatky (včetně tzv. Bočkových falz¹⁹), hromadili náhodné a nevýznamné fakty, aniž by je podřídili výběru nebo se je pokusili interpretovat. Řada svazků tak působí v rámci celku nesourodě a je metodicky chybně zpracovaná.

Vlastivěda moravská vycházela zejména na počátku století, některé svazky za první republiky. Za vrchol starší koncepce lze považovat zpracování Novoměstského okresu J. F. Svobodou.²⁰ Pod vlivem kritiky se postupně prohlubovala a měnila metodika jejího zpracování. Začal převládat názor, že cílem vlastivědy je komplexní popis území, který musí sestávat z široce rozevřené palety témat, od horopisu a vodopisu přes historii a etnografii až k údajům hospodářským nebo zoologickým. Z tohoto pohledu byly zpracovány díly vlastivědy, které ve staré řadě chyběly.²¹ Metodologicky byly koncipovány ve smy-

18 O genezi vlastivědného projektu na Moravě viz Verbík, Antonín – Janák, Jan: *Sto let Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně*. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 17–51.

19 Jde o zcela vymyšlené „středověké“ listiny o nikdy neexistujících událostech, které sestavil a falšoval Antonín Boček. Věrohodnost se jim snažil zajistit tím, že je publikoval v prvních dílech Moravského diplomataře, který sám vydával. Důsledky lze pocítit ještě v současnosti, protože díky starším svazkům vlastivědy tyto do historického výkladu nepatřící události (protože se nikdy nestaly) zůstávají hluboko v historickém povědomí vlastivědných pracovníků i veřejnosti.

20 Svoboda, Josef František: *Novoměstský okres*. Musejní spolek v Brně 1948 (svazek 59).

21 *Vyškovsko*. Za redakce PhDr. Vladimír Nekudy, CSc. v roce 1965 vydal Musejní spolek v Brně a Okresní vlastivědné muzeum ve Vyškově (svazek 60); *Břeclavsko*. V roce 1969 vydal Musejní spolek v Brně a Okresní archiv v Mikulově (svazek 61); *Kyjovsko*. Zpracoval Rudolf Hurt a kol. Vydal Musejní spolek v Brně a Okresní muzeum v Hodoníně v roce 1970 (svazek 62); *Uherskohradištsko*. Za redakce PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. v roce 1982 vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Slovácké muzeum v Uherském Hradišti (svazek 63); *Zlínsko*. Za redakce doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. v roce 1995 vydala vlastivědná společnost v Brně (svazek 64); *Moravskobudějovicko-Jemnicko*. Za redakce doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. v roce 1997 vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně (svazek 65); *Veselsko*. Za redakce doc. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. v roce 1999 vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně (svazek 66); *Moravskotřebovsko Svitavsko*. Za redakce prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. v roce 2002 vydala MVS ve spolupráci s městy Moravská Třebová a Svitavy (svazek 67); *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*. Za redakce prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc. vydala Hvězdárna Valašské Meziříčí, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Okresní úřad Vsetín v roce 2002 (svazek 69).

slu výše zmíněného komplexního zpracování regionu, takže nebyly také vydávány podle soudních okresů, nýbrž podle územního členění nově platného od 1960, což odstranilo fragmentaci přirozených regionů.

Příprava komplexně pojaté vlastivědy regionu však není bez problémů. Množství témat, které do tak široce koncipovaného díla musí být pojato, většinou znamená skutečně dlouhodobou, časově náročnou přípravu. Nové svazky jsou kolektivním dílem, jehož zpracování se účastnila celá řada předních vědců z různých oborů, což sice podstatně zvýšilo odbornou úroveň publikace, ale na druhou stranu poněkud potlačilo (až vyloučilo) spolupráci s místními vlastivědci a vlastivědnými kroužky. Tím však unikly některé zajímavé lokální informace výlučně vlastivědného charakteru.

Dlouhodobost přípravy v souvislosti s množstvím pojednávaných témat může způsobovat nevyváženost zpracování různých částí, stejně jako zvyšuje nemožnost neudělat chybu. Protože zúčastnění autoři své části neodevzdávají ve stejný čas, mnohdy nestačí (nebo nemohou) ti z nich, kteří připraví svůj text dříve, zareagovat na nové pokroky v oboru.²² To zvyšuje riziko neaktuálnosti i tradování omylů (a to i v nejnovějších dílech *Vlastivědy moravské*).

Jako doplněk místopisně zaměřené staré řady je v současnosti postupně zpracovávána Nová řada (*Země a lid*) *Vlastivědy moravské*, která je koncipována synteticky. Předkládá čtenáři historické, etnografické, muzikologické, literárněvědné, přírodovědné aj. pojetí celého prostoru Moravy.²³

V Čechách k přípravě vlastivědy celozemského charakteru, tak jako na Moravě, nebylo nikdy přistoupeno. Disciplína se pěstovala pouze v teoretické rovině na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze Josefem Vítězslavem Šimákem, prvním profesorem historické vlastivědy, a jeho nástupcem Františkem Roubíkem (viz výše). Známe ale synteticky pojatou vlastivědu celostátního záběru, která se poprvé objevila již v meziválečném období, další pochází z šedesátých let.²⁴ Pro Čechy jen částečně supljuje vlastivědu *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*,²⁵ který byl uspořádán podle politických okresů, ale má pouze kunsthistorické zaměření. Předznamenává tak další směr topografických výstupů, totiž sestavování a vydávání tematických lexikonů.

V nich se pozornost věnuje homogenní skupině objektů (hrady, zámky, kláštery, mlýny, pivovary ad.) a jejich rozmístění a případně vývoji na vymezeném území. Vznikají tak lexikony jednotlivých objektů, které si kladou za cíl poskytovat popis uceleného souboru lokalit stejného typu. Mají podobnou strukturu – všechny jednotky souboru jsou popsány údaji stejného druhu, proporcionálně v jednotné struktuře stejným způsobem. Jejich

22 Klíčová role tu připadá redakčnímu zpracování.

23 O šíři tematického záběru viz např. Válka, Josef: *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*. *Vlastivěda moravská, nová řada*, sv. 5. Brno 1991; Demek, Jaromír – Novák, Václav a kol.: *Neživá příroda*. *Nová řada*, sv. 1. Brno 1992; Jančář, Josef a kol. *Lidová architektura na Moravě*. *Nová řada*, sv. 10. Brno 2000; Sehnal, Jiří – Vysloužil, Jiří: *Dějiny hudby na Moravě*. *Nová řada*, sv. 12. Brno 2001; Kubíček, Tomáš a kol.: *Literární Morava*. *Nová řada*, sv. 11, Brno 2002; naposledy Malíř, Jiří – Řepa, Milan: *Morava na cestě k občanské společnosti*. *Nová řada*, sv. 8. Brno 2019.

24 *Československá vlastivěda* (pod protektorátem Masarykovy akademie práce). 14 sv. Praha 1929–1936; *Československá vlastivěda*. 3 sv. Praha 1963. Tyto práce jsou kolektivním dílem.

25 *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém* začal vycházet 1897.

popis je sice stručný, ale výstižný a lokality jsou prezentovány v historické retrospektivě. V ideálním případě by měl být popis každé jednotky ukončen odkazem na zdroje informací. Protože zachycují stav objektů k jistému datu, získávají také dokumentační a informační charakter.²⁶

Na vymezeném území lze však sledovat i různé vývojové fenomény (kolonizace, pozemková držba, sociální hnutí ad.). Ty jsou prezentovány v různých topografických studiích. V jejich případě nelze mluvit o nějaké společné struktuře, protože každá studie si vytváří vlastní. Tyto práce se zabývají většinou vývojem pozemkové držby na určitém panství nebo v mezích širšího regionu, otázkami kolonizace nebo příbuznými tématy.²⁷ Přitom lze konstatovat, že většina historických studií je ve své podstatě také topografická, i když primárně sleduje jiné cíle, protože pracuje s lokalitami na vymezeném území a přináší další informace k jejich popisu. Prací, které topografii nemají primárně ve svém názvu, ale přinášejí pro ni cenné informace, je velmi mnoho. V jejich pojmenování se odrážejí témata jako dějiny osídlení, kolonizace, komunikací, územního vývoje, hranic apod.²⁸

26 Např. Kuča, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996–2011; kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*; Durdík, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999; Vlček, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha 1999; Plaček, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha 2001; Vlček, Pavel a kol.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997; Foltýn, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005; Poche, Emanuel: *Umělecké památky Čech*. 4 sv. Praha 1977–1982; Samek, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha 1994, 1999; Úlovec, Jiří: *Zaniklé hrady, zámky a tvrze v Čechách*. Praha 2000; Musil, František – Úlovec, Jiří: *Zaniklé hrady, zámky a tvrze na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2003; Nekuda, Vladimír – Unger, Josef: *Hrádky a tvrze na Moravě a ve Slezsku; Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Bahlcke, Johan – Eberhard, Winfried – Polívka, Miloslav (red.). Praha 2001.

27 Studií s topografickým zaměřením existuje velmi mnoho, viz například: Kúrka, Václav: *Ke kolonizaci Chomutovska*. ČSPS 67, 1960, s. 129–146; Hosák, Ladislav: *Historický místopis hradského obvodu olomouckého do pol. 14. století*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Historica VII, 1964, s. 45–89; týž: *Středověká kolonizace dyjsko-svrateckého úvalu*. Praha 1967; Měřínský, Zdeněk: *Několik poznámek k místopisným záhadám v dějinách oslavanského kláštera*. Časopis Matice moravské 92, 1973, s. 302–306; Čechura, Jaroslav: *Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce*. Studia historica 31, 1985, s. 5–53; Měřínský, Zdeněk: *Církevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. století do předhusitského období*. Archaeologia historica 10, 1985, s. 375–391; Musil, František: *Osídlování Poorlicka v době předhusitské*. Ústí nad Orlicí 2002; Klenovský, Jaroslav: *Židovské památky Třebíče*. Brno 2003; Sedlák, Jan a kol.: *Slavné vily kraje Vysočina*. Praha 2008; Jelen, Miloslav: *Zrušené železniční tratě v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2009; Jokeš, Petr: *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno 2011; Ryšková, Michaela – Mertová, Petra: *Kulturní dědictví brněnského vlnařského průmyslu*. Ostrava 2014; Kolka, Miroslav: *Technická zařízení na vodní pohon v Dubě, Doksech a okolí*. Liberec 2014; Závodná, Michaela: *Koleje a město. Problematika městské kolejové dopravy ve vybraných moravských a slezských městech*. České Budějovice – Ostrava 2016; Borovcová, Alena: *Z Vidně na sever. Dvě páteřní železniční tratě*. Ostrava 2017.

28 Například: Šmilauer, Vladimír: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha 1960; Turek, Adolf: *K lokalizaci některých obcí okolo Štítů ve 13. a 14. stol.* Severní Morava 9, 1963, s. 46–48; Pošváb, Jaroslav: *Obchodní cesty v Českých zemích a na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století*. Slezský sborník 62, 1964, s. 54–63; Choc, Pavel: *Vývoj cest a dopravy v Čechách do 13. století*. Sborník České společnosti zeměvědné 70, 1965, s. 16–33; Boháč, Zdeněk: *K metodice studia dějin předbělohorského osídlení*. Historická geografie 17, 1978, s. 3–63; Klápště, Jan – Zemlička, Josef: *Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další perspektivy*. ČSČH 27, 1979, s. 884–906; Schulz, Jindřich: *Vývoj českomoravské hranice do 15. století*. Historická geografie 4, 1970, s. 52–81; Bobková, Lenka: *Soupis českých držav v Horní Falcí a ve Francích za vlády Karla IV.* Sborník archivních prací 30, 1980, s. 169–228. Trávníček, Dušan: *Přehled územního vývoje našeho státu*. Folia facultatis scientiarum naturalium Universitatis Purkinianae Brunensis I. XXV, Geographica 20, opus 8, Brno 1984; Černý, Ervín:

Další směr popisu území je kartografický, vyplývající ze zřejmé souvislosti topografie s touto disciplínou. Důležité jsou tu rekonstrukční (historické) mapy, které poskytují možnost zobrazení historických skutečností (dat) na mapovém prostoru státu, zemí, z nichž se skládá, nebo jejich oblastí či částí. Kartografická prezentace umožňuje zobrazit rozmístění sledovaných fenoménů či objektů (např. klášterů, mlýnů, pivovarů ad.) v rámci sledovaného území a registrovat na něm jejich hustotu, stejně jako oblasti jejich většího či menšího výskytu.

Za rekonstrukční mapu lze považovat známou Palackého mapu Čech, která zobrazuje církevní organizaci Čech na konci 14. století.²⁹ Vědom si výhod grafického zobrazení navrhl Hermenegild Jireček již v roce 1897 vydávání Historického atlasu českých zemí. Realizovat Jirečkův záměr se po dlouhotrvajících přípravných pracích nakonec podařilo až v druhé polovině 20. století, kdy byl vydán Atlas československých dějin (1965). Na celkovém vyznění dlouho očekávané pomůcky historické práce se částečně podepsala ideologie doby vzniku. Jeho nástupcem se stal Akademický atlas českých dějin.³⁰

Jejich příprava byla umožněna etablováním historické geografie jako samostatné disciplíny v prvních desetiletích 20. století a vznikem historicko-geografických pracovišť v Praze a Brně, spojených se jmény Bohuslava Horáka a Františka Roubíka a dalších. Obě pracoviště působí dodnes v rámci Akademie věd České republiky a Masarykovy univerzity.³¹

V jejich rámci se začaly vytvářet sbírky starých map, jejichž využívání poskytuje obecně historickému bádání velmi mnoho topografických informací. Jedná se nejenom o jména lokalit a jejich rozložení v prostoru, přičemž jejich výběr a způsob zobrazení může odrážet tehdejší význam, ale i o poznatky hospodářského a správního charakteru. Ocenění kartografických pramenů pro historickou vědu a poznání metod jejich využívání nakonec vedlo k ediční přípravě důležitých starých map³² i budování webových portálů, na nichž jsou dostupné v dobré kvalitě k prohlížení.³³

Výsledky výzkumů zaniklých středověkých osad a jejich pluzin. Brno 1992. Ve výčtu by bylo možné pokračovat na desítkách stran.

- 29 Palacký, František – Kalousek, Josef: *Historická mapa Čech. 14. století.* Praha 1876.
- 30 *Atlas československých dějin.* Ed. Jaroslav Purš a kol. Praha 1965; *Akademický atlas českých dějin.* Ed. Eva Semotanová a Jiří Cajthaml. Praha 2016.
- 31 K vývoji historické geografie a institucionálním, organizačním a názvoslovným proměnám pracovišť viz Semotanová, Eva: *Historická geografie českých zemí.* Praha 2006, s. 19–25.
- 32 Například Drápela, Miloš: *Historické mapy z brněnských archivů.* Brno 1991; Kocman, Pavel: *Mapy z fondů rajhradského archivu I.* Brno 1995; Semotanová, Eva: *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí.* Praha 2001; též: *Atlas zemí Koruny české.* Praha 2002.
- 33 Např. portál StaréMapy.cz (přístupné z <https://www.staremapy.cz/> citováno 31. 1. 2019), který představuje rozcestník k mapovým sbírkám v České republice. Jsou odtud rovněž dostupná celostátní mapování (Müllerovo a všechna vojenská). Indikační skici jsou k nalezení v rámci webových stránek státních oblastních (zemských) archivů. Další vhodné webové adresy jsou např. <http://oldmaps.geolab.cz/>; <http://mapy.vugtk.cz/>; <http://archivnimapy.cuzk.cz/>, <https://www.chartae-antiquae.cz>. Další sbírky map poskytují servery knihoven a kateder geografie, nabídka se neustále rozrůstá. Mapy k minulosti českých zemí lze nalézt i na zahraničních serverech, např. mapire.eu.

Zcela jedinečný charakter má Historický atlas měst České republiky, představující mapové zobrazení vybraných měst několika typů. Obsahuje jak staré mapy, tak i rekonstrukční.³⁴

Podobný účel sleduje také vydávání vedut, jak příležitostných edic³⁵, tak zejména v rámci projektu Soupis vedut vzniklých do roku 1850³⁶ a jejich zpřístupňování elektronickou formou v rámci webových stránek státních archivů.³⁷ Veduty jako obrazové prameny mohou poskytnout cenné informace pro topografii zobrazených lokalit, i když jejich výpovědní hodnota je problematická.³⁸

Podobným typem pramene, ovšem pro topografii s reálnou výpovědní hodnotou, jsou dobové fotografie. Objevují se jednotlivě jako doprovod studií nebo jsou vydávány cíleně v kolekcích. Nejtypičtějším výstupem tohoto druhu je široce pojatá edice „Zmizelá Čechy/Zmizelá Morava“, v níž jsou soubory dobových fotografií většinou z konce 19. a počátku 20. století doprovázeny historickým textem k městu nebo širšímu regionu.³⁹ Na současnou poptávku po starých vyobrazeních reagují i další editoři, publikované soubory hledají jiná témata a také časový rozsah je volnější.⁴⁰

Dalším výstupem topografie, a to nesmírně důležitým, jsou slovníky místních jmen. Za jejich vznikem stojí trvalá potřeba historické práce po ztotožňování místních jmen

34 *Historický atlas měst České republiky* připravuje Historický ústav Akademie věd České republiky. V současnosti má 30 svazků. (Viz <http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr-ep/> citováno 31. 1. 2019).

35 K vedutám například Domanjová, Helena – Truc, Miroslav: *Jan Willenberg. Pohledy na česká města z počátku 17. století*. Praha 1987. Podlaha, Antonín – Zahradník, Isidor: *Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého na počátku 17. století*. Praha 1901; Haun, August: *Album vedut Království českého*. Praha 2007; viz také edice vedut Franze Alexandra Hebera, vydávané nakladatelstvím Argo (*České hrady, zámky a tvrze: I – Západní Čechy*. Praha 2007; *II – Severní Čechy*. Praha 2006; *III – Jižní Čechy*. Praha 2008; *IV – Střední Čechy*. Praha 2012.); Chodějovská, Eva – Semotanová, Eva – Šimůnek, Robert: *Historické krajiny Čech. Třeboňsko – Broumovsko – Praha*. Praha 2015.

36 Dosud vyšlo: Wanner, Michal – Hora, Josef (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek I/1, Národní archiv. Praha 2006; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/1, Státní oblastní archivy. Praha 1999; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/2, Státní oblastní archivy. Praha 2001; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/3, Státní okresní archivy. Praha 2003; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/4, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2008; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/5, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2010; titíž (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek II/6, Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Praha 2015; Příkrylová, Miroslava – Wanner, Michal – Hora, Josef (vyd.): *Soupis vedut vzniklých do roku 1850*. Svazek III/1, Archivy územně samosprávných celků, Sbirka grafiky Archivu hlavního města Prahy. Praha 2013. K vedutám viz též pozn. 35

37 Jsou k nalezení v rámci digitálních archivů. Viz také projekt Veduty v českých a slovenských archivech (dostupné z <http://veduty.bach.cz/veduty/> citováno 31. 1. 2019).

38 K problematice zobrazených objektů na vedutách viz Šimůnek, Robert: *Raně novověké veduty měst – dříve „panoramatické fotografie“? In: Jak psát dějiny velkých měst? Edd. Červená, Radana – Dvořák, Tomáš – Vyskočil, Aleš. Brno 2016, s. 393–415.*

39 Jde o projekt nakladatelství Paseka. Edice bohužel trpí velkou kvalitativní nevyvážeností jednotlivých dílů způsobenou nestejnou úrovní doprovodných historických textů. U některých svazků mají formu fundovaného popisu, jinde setrvávají na popularizační rovině. Podobnou edicí, která publikuje staré fotografie týkající se města Brna, založilo nakladatelství „Josef Filip 1938“. Viz také Bäumlová, Michaela – Černý, Zbyněk – Fišer, Marcel: *Obrazy Chebu: Ikonografie města od nejstarších vyobrazení do 20. století*. Cheb 2015.

40 Např. Nevrlý, Miloslav – Karpaš, Roman: *Jizerské hory na starých diapozitivech*. Liberec 2011.

v písemných pramenech se současnými lokalitami. To je pro historické bádání úkol velmi důležitý, protože jen tak se informace z pramene spojí se správným místem/prostorem, což položí základ k její spolehlivé interpretaci. Jména lokalit totiž nemusejí být (a také zpravidla nejsou) v pramenech uvedena v současném tvaru. Odchytky od moderního úzu jsou způsobeny více důvody, zejména jiným pojmenováním místa v minulosti, fonetickým zápisem jména lokality nebo prostým zkomolením.

Sestavování spolehlivých slovníků místních jmen pro vymezené území je dlouhodobý proces. Popud k němu dal Hermenegild Jireček již na konci 19. století požadavkem na vytvoření rozsáhlých sbírek vlastních jmen dokumentovaných historickými prameny. Tím teoreticky připravil půdu pro vznik slovníku místních jmen. Význam historických tvarů místních jmen si uvědomil již František Palacký, který je chápal jako důležité doklady jazyka i historické topografie, protože pocházejí z dob, pro něž je k dispozici jen málo pramenů. Ve svých studiích tak propojil pohled historický i jazykovědný.⁴¹ Také August Sedláček ve svých pracích shromáždil velké množství toponymického materiálu.⁴² Práce těchto badatelů určila nový směr bádání na pomezí historie a lingvistiky. Sběr místních jmen a ocenění jejich významu pro topografii pokračuje i v současnosti a ústí ve vydávání Slovníku pomístních jmen v Čechách, na Moravě i Slezsku.⁴³

Studie tohoto typu stály na počátku vzniku místopisného slovníku. Jeho vytváření je vždy dlouhodobou záležitostí, sestavení příručky musí vždy předcházet dlouhodobý sběr toponymického materiálu z tištěných i netištěných pramenů. Při třídění a identifikaci dobových jmen lokalit je nutná spolupráce historika s toponomastikem. Místopisné slovníky představují nesmírně užitečnou pomůcku pro historickou práci při ztotožňování tvarů místních jmen, s nimiž se lze setkat v pramenech, se současnými lokalitami. Jména míst jsou v historických písemnostech zaznamenána v dobových tvarech, které se mnohdy velmi odlišují od současné podoby názvů lokalit. Pro Čechy je k dispozici příručka sestávající celkem z pěti dílů⁴⁴, později byla doplněna o soupisy zaniklých a nově vzniklých osad.⁴⁵ Dvoudílný místopisný slovník pro Moravu sestavil historik Ladislav Hosák ve spolupráci s jazykovědcem Rudolfem Šrámkem.⁴⁶

41 Palacký, František: *Rozbor etymologický místních jmen českoslovanských* (1834). In: Františka Palackého spisy drobné II, Praha 1900, s. 248–260; týž: *Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajů již poněmčelých*. Časopis českého muzea 20, 1846, s. 55–83.

42 Sedláček, August: *Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*. Praha 1920.

43 Lutterer, Ivan – Šrámek, Rudolf: *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Havlíčkův Brod 1997; Olivová-Nezbedová, Libuše – Knappová, Miloslava – Malenínská, Jitka – Matúšová, Jana: *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha 1995; Matúšová, Jana a kol.: *Slovník pomístních jmen v Čechách I (A)*. Praha 2005. Slovník je dostupný na webových stránkách Ústavu pro jazyk český <http://www.ujc.cas.cz/elektronicke-slovniky-a-zdroje/>.

44 Profous, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Praha 1947–1960. (První čtyři díly vyšly v letech 1947–1957, přitom čtvrtý dokončil po Profousově smrti roku 1953 Jan Svoboda. Poslední pátý díl vydal v roce 1960 Jan Svoboda s Vladimírem Šmilauerem pod názvem *Dotatky k dílu Antonína Profouse*).

45 Roubík, František: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha 1959; Křivka, Josef: *Nové osady vzniklé na území Čech*. Praha 1978.

46 Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, II*. Praha 1970, 1980. (Mezi oběma díly je desetiletá mezera. Druhý díl obsahuje navíc také doplňky a dodatky, jakož i opravy prvního svazku,

Jak je patrné z předešlého přehledu, historická topografie se rozvíjí různými směry a výsledky mohou nabývat rozdílných podob. Nezachovávají sice rámec Schallerova díla (či příruček Schwoye, Sommera a Wolnyho), ale přesto jsou to práce topografické, které popisují lokality (nebo jejich vybrané charakteristiky) na šíře či úžeji vymezeném území. Jiné podoby topografických výstupů ale nejsou výrazem negace. Za vlastivědným uchopením prostoru lze chápat usilování o rozšíření a komplexnost popisu území, jiné podoby topografických prací se zase primárně soustřeďují na specializaci charakterizace lokalit se zjevným úmyslem prohloubení a zpřesnění záběru popisu.

U všech forem výstupů se projevuje pro topografii typický jev, totiž spolupráce s jinými disciplínami. Bez nich by popis území nešel sestavit – s historickými vědami, s historickou geografii, toponomastikou, vlastivědou, etnografií, hospodářskými dějinami, i s přihlédnutím k příslušným částem přírodních věd.⁴⁷ Topografie tyto disciplíny propojuje spolehlivým seznamem lokalit (i s jejich základními charakteristikami popisu), které přísluší ke zvolenému zpracovávanému území. Sestavení takového soupisu lze považovat za první úkol historické topografie, protože spolehlivě stanoví, které z lokalit patří k popisovanému prostoru. Kdyby totiž do něj byla zařazena i místa, která přísluší do jiného regionu, byl by tím popis kontaminován a nebyl by správný. Soupis lokalit ale rozhodně není jediným úkolem topografie. Na spolehlivě vymezeném prostoru lze pak formulovat různé druhy topografických výstupů.

I když se termín historická topografie běžně používá, není dosud tato disciplína teoreticky pořádně uchopená.⁴⁸ Protože je většinou chápána jako formální popis lokalit bez vědeckých ambicí, je obecně podceňovaná, zejména díky provázanosti s vlastivědou. Přesto je to disciplína potřebná, která prostupuje velkou částí historické produkce, jak to dokládají výše zmíněné typy výstupů.

konkordance přejmenovaných, změněných a nových místních jmen, a navíc různé prospěšné seznamy nových a zaniklých místních jmen i jejich změny v době 1945–1971.).

47 Viz například rozvíjející se projekt industriální topografie spravovaný Výzkumným centrem průmyslového dědictví FA ČVUT v Praze; webové stránky <http://vcpd.cvut.cz/industriální-topografie-cr/>; citováno 18. 2. 2021.

48 Není k dispozici ani příručka topografie, jediný text na toto téma vznikl jako pomůcka pro výuku (viz Sviták, Z.: *Úvod do historické topografie*).

Alphabetisches Verzeichniß

Inhaltsverzeichniß in

Markgraftthume Mähren befindlichen Ortschaften,

(siehe)

Zusichtung zu den betreffenden Gerichts- und politischen Behörden.

Anmerkung: Im Verzeichniß sind die Landeshauptstadt, die Städte, Städtchen, Dörfer, Dörfer und Güter mit Grundbesitz, die alle dem Kaiserlichen Hofe unterworfen sind, und die Dörfer, welche dem Kaiserlichen Hofe unterworfen sind, nicht zu zählen. Die Dörfer, welche dem Kaiserlichen Hofe unterworfen sind, sind durch ein Sternchen (*) bezeichnet.

(Die Drucklegung ist am 1. d. März, 1868, beendet und hat die Kaiserliche Hofdruckerei in Wien 100 Exemplare abgedruckt.)

Verwaltung der Ortshaupten		Verwaltung	Pfarr- und Schulamt	Landeshauptstadt	Landeshauptstadt und Ortshaupten
Ortsname	Ortsname				
Mährisch-Břežany	Admon	Prácheň	Prácheň	Prácheň	Prácheň
Mährisch-Budeč	Admon	Prácheň	Prácheň	Prácheň	Prácheň
Mährisch-Brno	Brno	Brno	Brno	Brno	Brno
Mährisch-Bystritz	Bystritz	Bystritz	Bystritz	Bystritz	Bystritz
Mährisch-Opava	Opava	Opava	Opava	Opava	Opava
Mährisch-Schönbrunn	Schönbrunn	Schönbrunn	Schönbrunn	Schönbrunn	Schönbrunn
Mährisch-Weißkirchen	Weißkirchen	Weißkirchen	Weißkirchen	Weißkirchen	Weißkirchen
Mährisch-Znojmo	Znojmo	Znojmo	Znojmo	Znojmo	Znojmo
Mährisch-Žatec	Žatec	Žatec	Žatec	Žatec	Žatec
Mährisch-Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou
Mährisch-Želčava	Želčava	Želčava	Želčava	Želčava	Želčava

12 Böhmen (Ceschy). — Böhmen (Benešov).

Bezirke, Gemeinden, Ortschaften (Okresy, obce, místa)	Häuser (Domy)	Anwesende Bevölkerung (Přítomná obyvatelstva)					Gesamtbevölkerung (Celková populace)				
		amtsmäßig (statist.)	wahlberechtigt (volní)	zusammengesetzt (celkový)	Confessionen (Vyznání)						
					Kathol.	Evangel.	protest.	evangel.	andere	sonstige	
Jemnišcht, Jemniště											
Dorf mit E.-H. (ves s j. d.)											
Sabice	31	125	126	251	251						
Lisek (Dorf, ves)	16	45	58	103	103						
Jezero	68	233	267	500	494					6	
Jezero (Dorf, ves)	18	65	79	144	143					1	
Okrouhlitz, Okrouhlitz (Dorf, ves)	16	56	67	123	123						
Pr. Sch. (Pr., šk.)											
Střížkov, Střížkov (Dorf, ves)	22	69	78	147	142					5	
Veříč, Veříč (Dorf, ves)	12	43	43	86	86						
Jinoschitz, Jinošice	73	249	258	507	500					7	
Jinoschitz, Jinošice (Dorf mit E.-H. (ves s j. d.))											
Hutě (Lhůte), Lhůtetz (Lhůtetz), Vrčetín (Vrčetín), Wřek (Vřek)	35	111	12	234	227					7	
Mirowslaw, Mirowslaw, Dorf mit E.-H. Chudlas (ves s j. d. Chudlas)	20	71	68	139	139						
Opřevitz, Opřevitz, Dorf mit E.-H. (ves s j. d.)											
Stránilov, Vyzradilka, Za Stránilovem	18	67	67	134	134						
Jirowitz, Jirovice	51	268	318	586	586						
Gross-Chwojen, Chvojno (Weiler, zast.)	5	45	54	99	99						
Hürka, Hürka (Weiler, zast.)	4	13	15	28	28						
Jarkowitz, Jarkovitz, Dorf mit E.-H. (ves s j. d.)											
V potokach	9	32	45	77	77						
Jirowitz, Jirovice, Dorf mit E.-H. (ves s j. d.); Hanzlow (Hanzlov), Kasarna (Kasárna), Marianowitz (Marianovice), V potokach	24	133	144	277	277						
Semowitz, Semovitz, Dorf mit E.-H. Skedeh (ves s j. d. Skedeh)	12	45	60	105	105						
Konopischt, Konopišče	59	371	379	750	747					3	
Chlistow, Chlistov (Dorf, ves)	7	30	26	56	56						
Konopischt, Konopišče, Dorf mit E.-H. (ves s j. d.); Papirna, Siberna, Syrej, Zelenka	26	197	207	404	404						
Poménitz, Poménice, Dorf mit E.-H. (ves s j. d.)	7	65	64	129	126					3	
Zabobfesk, Zabovfeský (Dorf, ves)	10	51	44	95	95						
Zbožnitz, Zbožnice (Dorf, ves)	9	28	38	66	66						
Kozmitz, Kozmice	58	216	251	467	461					6	
Kozmitz, Kozmice, Dorf mit E.-H. Hartšitz (ves s j. d.) Hartšice	38	138	150	288	282					6	
Pr. Sch. (Pr., šk.)											

CLÁNKY / ARTICLES

Obr. 1: Příklady soupisových topografií

**RETROSPEKTIVNÍ
LEXIKON OBCÍ**

**ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY
1850–1970**

Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí
podle správního členění k 1. lednu 1972

a abecední přehled obcí a částí obcí
v letech 1850–1970

V PRAZE 1979

Vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s ústředním statistickým úřadem v letech 1850–1970

**STATISTICKÝ
LEXIKON OBCÍ ČESKÉ REPUBLIKY
2005**

Podle správního rozdělení k 1. 1. 2005
a výsledků sčítání lidu, domů a bytů
k 1. březnu 2001

Zpracoval Český statistický úřad ve spolupráci
s Ministerstvem vnitra ČR

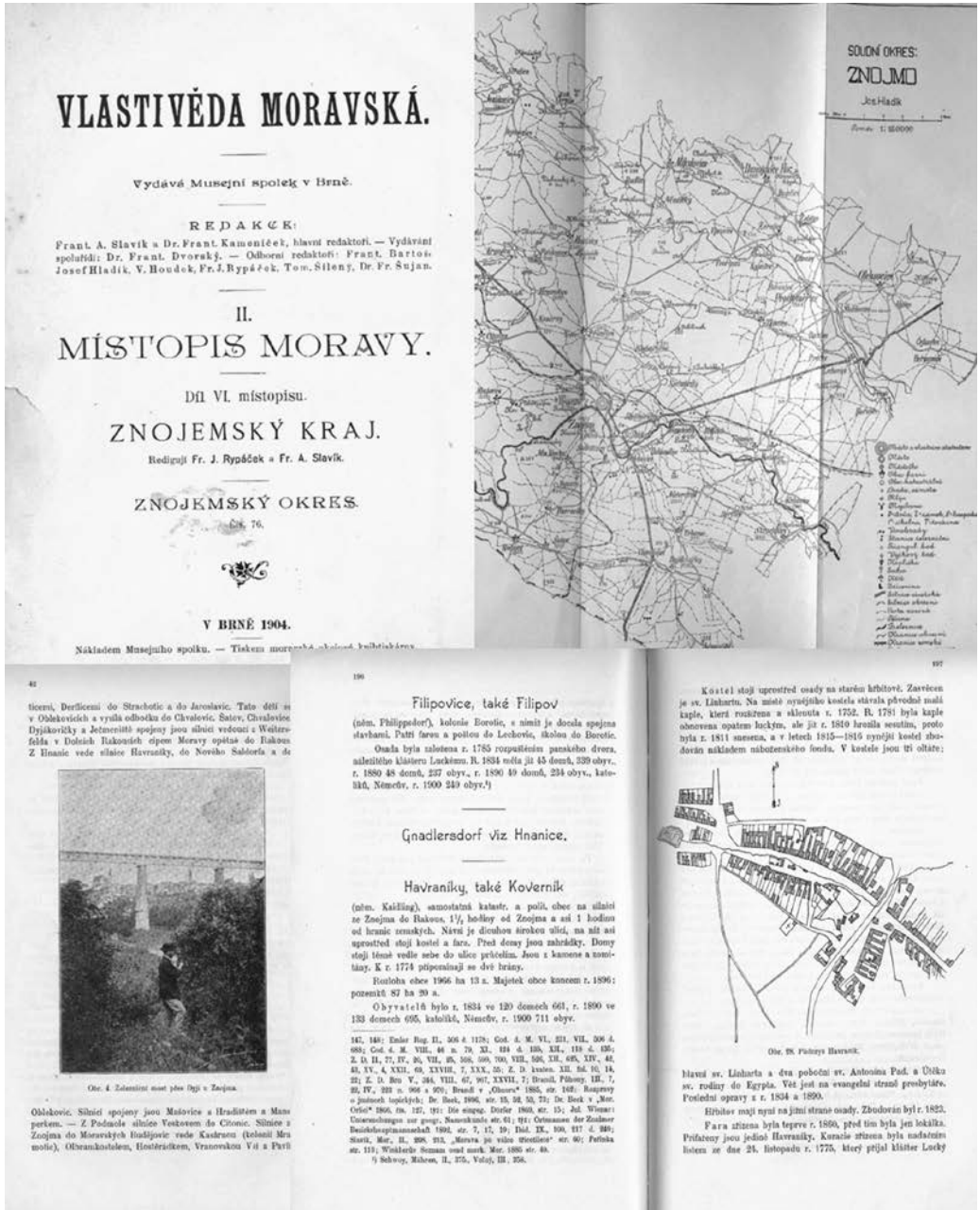
OTTOVO NÁKLADATELSTVÍ, s. r. o., Praha 2005

Kraj Středočeský

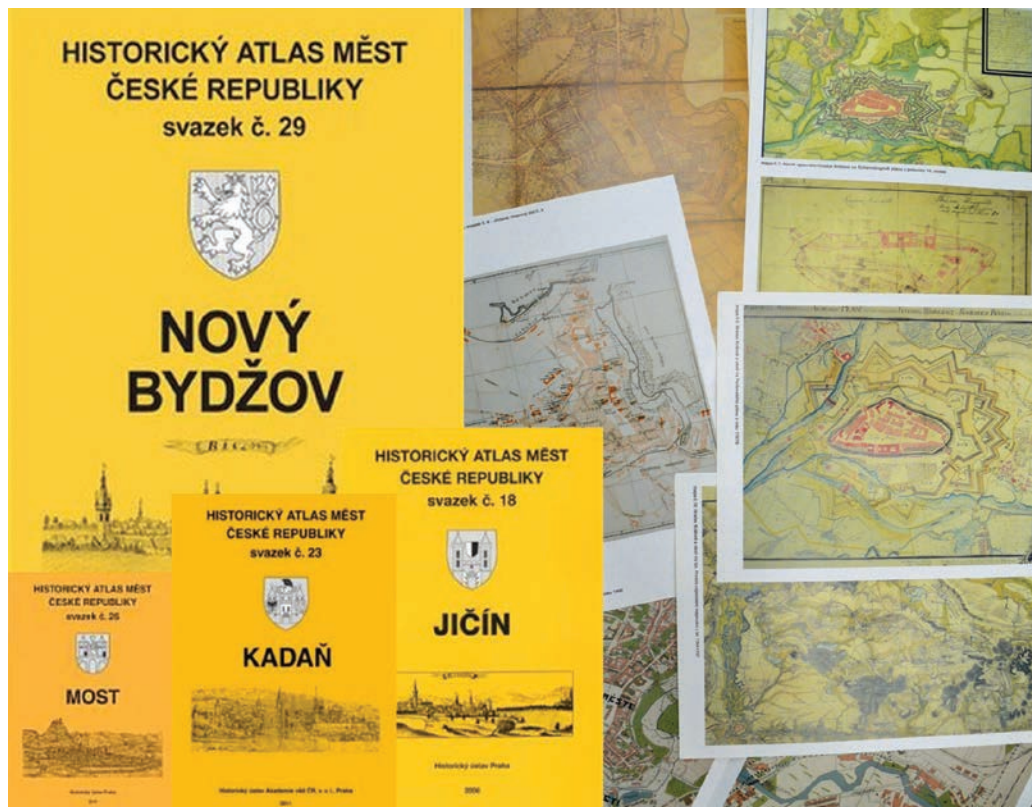
Benešov

Pořadové číslo obce	Obec, část obce	První písemná zpráva	Národnost. vlna	Výměra v ha	Počet obyvatelstva											
					1850	1869	1880	1890	1900	1910	1921					
					1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1.	Benešov	-	4 074	-	4 829	5 733	6 859	7 879	8 310	8 785						
	1. Baba	1886	304	-	-	-	30	33	6	8						
	2. Bedřč	1381	321	-	138	157	187	180	182	193	190					
	3. Benešov	1219	360	-	2 310	3 694	4 413	5 509	6 788	7 400	7 828					
	4. Boudice	1318	482	-	-	-	72	69	56	53	47	49				
	5. Červený Dvůr	1740	392	-	-	-	40	40	38	28	40					
	6. Dlouhě Pole	1387	399	-	262	153	184	165	152	147	136					
	7. Chvojen	1316	394	-	-	-	103	99	81	89	61	69				
	8. Konopiště	1318	375	-	454	338	404	391	174	115	123					
	9. Okrouhlice	1352	414	-	-	-	119	123	137	115	115					
	10. Pomeřnice	1318	375	-	-	-	117	129	146	181	133	156				
	11. Radkovice	1430	414	-	-	-	36	85	44	74	65	71				
2.	Arnštovice	-	544	-	505	401	369	381	353	378						
	1. Arnštovice	1352	537	-	459	265	190	191	197	189	211					
	2. Durdice	1382	492	-	-	-	102	106	97	89	80	75				
	3. Justeřovice	1382	541	-	-	-	84	75	70	68	60	60				
	4. Peko	1472	532	-	-	-	54	30	21	27	24	32				
3.	Bělčice	1310	400	563	611	398	379	401	351	318	324					
4.	Bernartice	-	1 011	-	834	671	693	630	624	604						
	1. Bernartice	1375	403	-	398	400	415	389	406	379						
	2. Borovsko	1289	398	-	240	236	271	278	241	219	235					
5.	Blažejovice	-	463	-	306	337	350	332	343	351						
	1. Blažejovice	1354	432	-	299	210	238	261	245	260	259					
	2. Vitonice	1407	405	-	112	96	99	89	87	83	92					
6.	Blažim	1000	418	532	221	214	239	223	215	206						
7.	Bolna	13. století	481	680	400	398	437	360	363	361	374					
8.	Bonkovice	-	459	-	439	403	332	247	242	261						
	1. Bonkovice	1545	600	-	281	247	208	140	141	146						
	2. Čermotice	1532	595	-	50	48	44	29	23	35						
	3. Dolní Dobřejov	1378	575	-	52	53	42	35	32	37						
	4. Horní Dobřejov	1378	597	-	56	55	38	33	36	43						
9.	Borovnice	1352	452	310	219	191	198	181	183	186						
10.	Bořeňovice	-	1 186	-	910	912	886	867	793	798						
	1. Bořeňovice	1205	481	-	405	273	314	299	319	287	288					
	2. Rykovic	1358	418	-	339	339	339	339	339	339	339					
	3. Jizero	1356	492	-	151	157	147	134	104	104	132					
	4. Sotřikov	1318	462	-	-	-	99	86	95	94	81	68				
	5. Svatý Jan	1844	482	-	-	-	110	86	98	92	79	93				
	6. Věřice	1407	479	-	-	-	-	-	-	-	-	-				
11.	Broumovice	-	686	-	523	504	514	459	394	359						
	1. Broumovice	1359	555	-	411	338	341	337	325	325	311					
	2. Slávin	1386	520	-	-	-	79	98	34	32	28	29				
	3. Vlčkovice	1379	570	-	-	-	306	265	343	302	241	219				
12.	Brzotice	1352	433	346	672	236	274	262	274	269	215					
13.	Budenn	-	1 331	-	1 109	989	1 032	945	851	789						
	1. Budenn	1380	407	-	412	219	215	263	241	195	188					
	2. Hory	1390	545	-	45	36	31	57	62	48	45					
	3. Hostišov	1362	615	-	-	-	82	67	94	86	71	76				
	4. Katiš	1410	629	-	-	-	214	193	188	171	157	136				
	5. Myslétice	1381	625	-	-	-	186	97	95	95	111	87				
	6. Otárodice	1378	555	-	-	-	300	251	245	198	213	186				
	7. Větrov	1652	632	-	-	-	110	98	70	75	59	53				
	8. Zdeboř	1414	600	-	-	-	20	17	20	17	17	18				
14.	Bukovany	1318	327	746	837	378	425	481	436	544	511					
15.	Bystřice	-	3 795	-	3 614	3 521	3 552	3 751	3 689	3 748						
	1. Bystřice	1352	345	-	946	1 207	1 145	1 126	1 213	1 320	1 347					
	2. Hárka	1560	361	-	-	-	27	28	27	32	29	29				
	3. Jarkovice	1327	356	-	-	-	67	77	74	70	71	77				
	4. Jinošovice	1394	450	-	531	193	161	168	157	149	148					

Obr. 2: Příklad statistického výstupu

Obr. 3: Příklad vlastivědného výstupu (Vlastivěda moravská)

Obr. 4: Příklady mapových výstupů (Ediční řada Historický atlas měst České republiky)

The paths of Bohemian and Moravian topography

As a field of study, historical topography has not yet been theoretically explored to its fullest extent. It is commonly seen as formal description of areas, with no scientific ambitions, and is thus generally underestimated, especially because of its close connection with homeland studies. Nevertheless, it is an essential discipline that relates to a surprisingly large number of historical materials by focusing on the description of places and their locations, thus creating a solid basis for historical research.

The study deals with the spectrum of topographic works that originated on the territory of Bohemia and Moravia in the period after the creation of Jaroslav Schaller's topography to the present day. By examining these works, it reconstructs various types of outputs and forms of presentation of topographic data. Due to the broad scope of the discipline, only some of these works followed Schaller's concept of topography (such as the works of Schwoy, Sommer, and Wolny). However, the effort to increase the information value and specialize in a certain type of data, gave rise to other types of outputs.

The study identifies various types of outputs: inventory topographies as simple lists of areas with a limited number of characteristics and statistical lexicons with similar characteristics. Furthermore, it focuses on homeland studies presentations of topographic data in the effort to organize the various examined aspects of the description of areas into a comprehensive whole. Thematic lexicons are characterized by their focus on only one phenomenon (castles, chateaux, mills etc.). Specialized topographic studies examine developmental aspects in a defined area (colonization, land tenure etc.). Another aim of topographic presentation is to provide various cartographic representations of data in the reconstruction of maps, the publishing of vedutas and old photographs, and the preparation of dictionaries of local names focusing on the development of naming and primarily locating (identification with current localities).

A key feature of topography, present in all forms of topographic output, is collaboration with other disciplines (historical sciences, historical geography, toponymy, homeland studies, ethnography, natural sciences etc.). Topography interconnects these disciplines with a credible list of places within the particular area being studied. In doing so, compiling these lists is considered the primary task of historical topography.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

